

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРОВЕДЕННЯ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ У СФЕРІ ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН, ЇХ АНАЛОГІВ АБО ПРЕКУРСОРІВ

Лепей М. В.

У статті наголошено на тому, що розуміння глибинних витоків наркоманії, яка руйнує людську особистість та породжує різноманітні злочинні прояви, лежить в основі проведення огляду місця події у кримінальних провадженнях у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів. Адже в основі будь-якої слідчої (розшукової) дії лежить глибокий аналіз особистості її учасників. Подібне розуміння постає у єдності дотримання порядку її проведення, визначеного Кримінальним процесуальним кодексом України, загальносоціальних особливостей наркоманії, досліджуваних кримінологічною думкою, що дозволяють розглянути її у нерозривному зв'язку з суспільними трансформаціями та викликами, а також кримінально-правових положень, що визначають основи кримінально-правової охорони соціальних благ, які руйнує окреслена категорія злочинних діянь. Проаналізовано актуальні процесуальні та криміналістичні аспекти проведення огляду місця події у кримінальних провадженнях у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, поетапно розглянуто коло проблемних питань, що постають перед слідчим (дознавачем) в ході безпосереднього проведення огляду місця події у такій категорії кримінальних проваджень, деталізовано їх зміст і надано рекомендації щодо їх вирішення з огляду на актуальний досвід практичних підрозділів. Звернено увагу на те, що кількість таких кримінальних правопорушень невинно зростає, що актуалізує необхідність комплексного підходу до їх запобігання в ході взаємодії органів і підрозділів Національної поліції, громадськості та органів місцевого самоврядування. Зазначено, що у сучасних умовах науково-технічної революції підвищується значення використання технічних засобів та інформаційних систем, зокрема безперервної відеозйомки, ознайомлення з листуванням у соціальних мережах на мобільному телефоні, а також використання інших інформаційних систем та технологічних рішень, спрямованих на підвищення швидкості прийняття рішень, варіативність

процесів залежно від потреб і особливостей ситуації та зменшення кількості залучених до процесу співробітників.

Ключові слова: огляд місця події, кримінальні провадження, обіг наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів.

Lepei M. V. Separate aspects of conducting an inspection of the scene of the incident in criminal proceedings in the field of trafficking in narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues or precursors

The article emphasizes that understanding the deep roots of drug addiction, which destroys the human personality and gives rise to various criminal manifestations, is the basis for conducting a scene inspection in criminal proceedings in the field of trafficking in narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues or precursors. After all, the basis of any investigative (detective) action is a deep analysis of the personality of its participants. Such an understanding arises in the unity of observing the procedure for its conduct, determined by the Criminal Procedure Code of Ukraine, the general social features of drug addiction, studied by criminological thought, which allow considering it in an inextricable connection with social transformations and challenges, as well as criminal law provisions that determine the foundations of criminal law protection of social goods, which are destroyed by the outlined category of criminal acts. The current procedural and forensic aspects of conducting a scene inspection in criminal proceedings in the field of trafficking in narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues or precursors have been analyzed, a range of problematic issues that arise before the investigator (investigator) during the direct inspection of the scene in such a category of criminal proceedings has been considered in stages, their content has been detailed and recommendations have been provided for their resolution taking into account the current experience of practical units. Attention has been drawn to the fact that the number of such criminal offenses is constantly growing, which highlights the need for a comprehensive

approach to their prevention in the course of interaction between bodies and units of the National Police, the public and local self-government bodies. It is noted that in the modern conditions of the scientific and technological revolution, the importance of using technical means and information systems is increasing, in particular, continuous video recording, familiarization with correspondence in social networks on a mobile phone, as well as the use of other information systems and technological solutions aimed at increasing the speed of decision-making, variability of processes depending on the needs and specifics of the situation, and reducing the number of employees involved in the process.

Key words: *inspection of the scene, criminal proceedings, circulation of narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues or precursors.*

Постановка проблеми. Українське суспільство стурбоване однією з гострих глобальних проблем XXI століття - наркоманією та її впливом на злочинність, зокрема наркозлочинність. Статистичні звіти правоохоронних органів України, аналітичні матеріали Всесвітньої організації охорони здоров'я, статистичні дані Державної служби України з лікарських засобів та контролю за наркотиками, Центру медичної статистики Міністерства охорони здоров'я України свідчать про те, що незаконний обіг наркотичних засобів і психотропних речовин в Україні зумовлений високим рівнем їх немедичного споживання [1, с. 309]. Вживання наркотиків постало разом із існуванням людини як розумної істоти. Хоча ці речовини все ще мають наукову привабливість для вчених, вони також потребують системи заходів для боротьби з їх незаконним обігом, заходів, які лише незначною мірою досягають своєї мети [2, с. 147]. R. Swift зазначає, що протягом багатьох років було запропоновано багато теорій, які пояснюють аномальну поведінку наркозалежних людей, стверджуючи, що існуючі теорії залежності від наркотиків недостатні для пояснення складних процесів, властивих людині, яка приймає наркотики [3, с. 596]. У єдності цих теорій та новітніх умов поширення наркотичних засобів у суспільстві постає питання особливостей проведення огляду місця події у відповідній категорії кримінальних проваджень.

Стан дослідження теми. У вітчизняній кримінальній процесуальній та криміналістичній думці окремі аспекти проведення огляду місця події у різних категоріях кримінальних проваджень досліджували О.Я. Баєв, В.П. Бахін, А.Ф. Волобуєв, В.В. Корнієнко, О.В. Одерій, В.І. Цимбалюк, К.О. Чаплинський, С.С. Чернявський, Р.П. Чича, А.В. Шарнін, О.О. Юхно та інші науковці. Водночас

в умовах загострення проблеми наркоманії особливо глибокого аналізу потребують проблеми проведення огляду місця події у кримінальних провадженнях у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів.

Мета і завдання дослідження. Мета статті полягає в тому, щоб проаналізувати окремі аспекти проведення огляду місця події у кримінальних провадженнях у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів. Для досягнення вказаної мети необхідно вирішити такі завдання: осмислити загальносоціальний бік проблеми наркоманії у національному та міжнародному контексті; проаналізувати актуальні процесуальні та криміналістичні аспекти проведення огляду місця події у кримінальних провадженнях досліджуваної категорії.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що автором у межах дослідження вперше здійснено комплексне дослідження окремих аспектів проведення огляду місця події у кримінальних провадженнях у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, а саме порядку проведення, визначеного Кримінальним процесуальним кодексом України, загальносоціальних особливостей наркоманії, досліджуваних кримінологічною думкою, а також кримінально-правових положень.

Виклад основного матеріалу. Зловживання наркотиками та залежність є важливою та актуальною соціальною проблемою громадського здоров'я в усьому світі. Хоча було досягнуто значного прогресу у визначенні факторів, що сприяють зловживанню наркотиками, все ще є прогалини. Однак загальноновизнано на рівні медичної науки, що зловживання наркотиками та залежність мають багатофакторну етіологію [4, с. 657].

Окреслюючи соціальний бік досліджуваного питання, О. Chicos звертає увагу на те, що наркотик розбещує, морально руйнує людей і суспільства, забираючи невинні життя. Наркоманія - це сумне і болісне явище світу, в якому ми живемо, реальні розміри якого неможливо знати. Наркоманія - це давня й руйнівна спадщина, яка передавалася людством із покоління в покоління, долаючи час і виступаючи проти еволюції людського суспільства. Наркоторгівля була і залишається основною діяльністю злочинних організацій, а також їх фінансовою опорою. Це той еталонний злочин, надзвичайно прибутковий, який найчастіше переплітається з відмиванням грошей, торгівлею зброєю, корупцією та багатьма іншими злочинними діями [5, с. 904].

Зазначимо, що поширення наркоманії багато в чому пов'язане з кризою інституту сім'ї у сучасних умовах постмодерного суспільства. Як і в будь-якому суспільстві в усьому світі, сім'я відіграє ключову роль у розвитку, функціонуванні та добробуті українського народу [6, с. 329]. М. Naeim та А. Rezaeisharif стверджують, що сім'я - це перше місце, де формується та спрямовується особистість індивіда, але через недосконалість освіти членів сім'ї вони відіграють головну роль у схильності підлітків і молоді до вживання наркотиків [7, с. 479].

Ми переконані, що розуміння глибинних витоків наркоманії лежить в основі проведення огляду місця події у кримінальних провадженнях у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів. Адже в основі будь-якої слідчої (розшукової) дії лежить глибокий аналіз особистості її учасників. Подібне розуміння постає у єдності дотримання порядку її проведення, визначеного Кримінальним процесуальним кодексом України (далі - КПК України), загально-соціальних особливостей наркоманії, досліджуваних кримінологічною думкою, а також кримінально-правових положень. Так, постановою Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів» визначено, що «поширення наркоманії та зростання злочинності, пов'язаної з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, набувають усе більших масштабів і стають серйозним соціальним чинником, який негативно впливає на життя, здоров'я та благополуччя людей» [8].

Водночас згідно зі ст. 237 КПК України метою огляду місця події є «виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення». КПК України також встановлено, що «при проведенні огляду дозволяється вилучення лише речей і документів, які мають значення для кримінального провадження, та речей, вилучених з обігу. Усі вилучені речі і документи підлягають негайному огляду і опечатуванню із завіренням підписами осіб, які брали участь у проведенні огляду. У разі якщо огляд речей і документів на місці здійснити неможливо або їх огляд пов'язаний з ускладненнями, вони тимчасово опечатуються і зберігаються у такому вигляді доти, доки не буде здійснено їх остаточні огляд і опечатування» [9].

Доволі цікавим є погляд зарубіжних науковців на сутність огляду місця події. Так, R.Romo,

J. Aguirre, O.Díaz зазначають, що огляд місця злочину розуміється як тактична дія, яка проводиться з метою отримання слідів або доказів для пояснення того, що сталося, а також для встановлення як потерпілих, так і злочинців з метою розгорнути процес досудового розслідування [10, с. 115].

У цілому, варто зазначити, що огляд місця події у кримінальних провадженнях у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів доречно проводити з безперервною відеозйомкою, у присутності понятних, при цьому доречно пропонувати понятим самим назвати прізвище, ім'я та по-батькові, дату народження, адресу місця мешкання, а також уточнити, чи планує дана особа ще перебувати в населеному пункті, де проводиться огляд місця події, роз'яснювати зміст статей 11, 13, 15, 223 КПК України, а після того, як поняті зачитають відповідні статті, запитати у них, чи зрозумілий їм зміст вказаних статей, у разі необхідності надати додаткові роз'яснення в контексті ключових особливостей досудового розслідування у кримінальних провадженнях у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, після чого поняті мають надати чітку ствердну відповідь. Важливо також вказувати повну інформацію про осіб, присутніх під час огляду місця події, з вказівкою на їх посади та прізвища, ім'я та по-батькові.

Після чого в ході проведення огляду місця події доречно звернутися до особи, у якої планується вилучення наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, запропонувати їй назвати своє прізвище, ім'я та по-батькові, дату народження та місце мешкання, встановити, чи є у особи паспорт чи інший документ, що встановлює особу, та у разі наявності його, в ході огляду після того, як особа назветься, запропонувати пред'явити даний документ. Даній особі необхідно роз'яснити зміст статті 63 КК України, зміст права на кваліфіковану правову допомогу, яке особа може реалізувати, обравши собі захисника або шляхом призначення захисника безоплатно за рахунок держави. Після чого необхідно запитати у особи, чи зрозумілі їй її права, чи бажає вона мати захисника, відповідати на питання та одержати відповідні ствердні відповіді.

У ході подальшого проведення огляду місця події доречно запитати у особи, у якої планується вилучення, хто саме її зупинив, причину зупинки, чи мають у неї при собі якісь заборонені до обігу в Україні предмети, наркотичні речовини. При цьому важливо уточнювати у особи, що саме

це за предмет (тобто особа має сама розуміти, що даний предмет віднесено до наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів), де саме вона їх придбала (купила, знайшла тощо), приблизну вагу даного предмета. Слід також запитати у даної особи, чи вживала вона раніше наркотичні засоби та для чого їх придбала (наприклад, для особистого вживання). Якщо особа замовила даний предмет шляхом використання телефону, то слід спитати, чи зберіглася в телефоні листування з приводу його придбання. У разі збереження відповідного листування слід вилучити даний мобільний телефон, відібравши попередньо заяву про добровільну видачу чи оглянути телефон в ході огляду місця події.

У цьому контексті варто зазначити, що у сучасних умовах споживач наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів особисто не зустрічається з їх розповсюдженцем, а домовляється про їх отримання та оплату за допомогою інформаційно-телекомунікаційних технологій, чатів і чат-ботів у соціальних мережах тощо. Швейцарські дослідники S. Keating, Q. Rossy, P. Esseiva стверджують, що спостереження за зв'язком - один із основних інструментів, що використовується під час розслідування незаконного обігу наркотиків, використовується для реконструкції злочинної діяльності, ідентифікації правопорушників, визначення їхніх відповідних ролей у операції з торгівлі наркотиками та, зрештою, їх місцезнаходження. Дослідження використання телефонних даних для вивчення злочинних угруповань наразі базуються переважно на розшифровках телефонних розмов, отриманих під час прослуховування поліцією. Науковці досліджують зв'язок між ролями осіб, залучених до торгівлі наркотиками, і просторовими моделями, виявленими в телефонному спілкуванні. Таких осіб можна класифікувати за трьома різними ролями: дилер, оптовик середнього чи високого рівня та міжнародний або національний кур'єр. Результати підтверджують гіпотезу про те, що окремі ролі впливають на шаблони, виявлені в телефонних даних. Кур'єрів можна відрізнити від дилерів і оптовиків на основі ідентифікованих географічних моделей. Дилерів також можна відрізнити від оптовиків. Ці результати розкривають потенціал аналізу телефонних даних для визначення ролі конкретної особи в торгівлі наркотиками [11, с. 171].

У ході проведення огляду місця події у кримінальних провадженнях у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або

прекурсорів важливо також запитати у особи, у якій планується вилучення, чи може вона добровільно видати вказаний предмет, отримати від неї конкретну ствердну відповідь, після чого дана особа самостійно після пропозиції добровільно видати предмет витягує його з кишені (сумки, рукава тощо), а слідчий (дознавач) у разі необхідності розгортає пакунок, описує на відео його зміст, як виглядає речовина, поміщує до спецпакету (конверту), печатає, коментуючи все це вголос у ході відеозапису. Відеозйомку огляду місця події доцільно призупинити для складання та заповнення протоколу огляду місця події, заповнення конверту, ознайомлення учасників з протоколом та підписання протоколу та конверту, при цьому в ході відеозапису вказується час, коли відео призупинене. Після заповнення, підписання всіма учасниками слідчої (розшукової) дії відновлюється відеозйомка. Вказується дата та час, коли відеозйомку огляду місця відновлено, що протокол огляду місця події та опечатаний конверт з речовиною заповнено, всі учасники ознайомлені зі своїми правами та обов'язками, засвідчили це своїми підписами. Після чого доречно запитати у учасників, чи мають у них зауваження, доповнення до протоколу огляду місця події, особливо у поняттях та особи, у якій проводилося вилучення. У протоколі вказується точний час початку та закінчення огляду, а також вказується модель відеореєстратора.

На жаль, злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів дедалі частіше пов'язані з протиправною діяльністю неповнолітніх осіб, що також має враховуватися в ході проведення огляду місця події. Окремі чеські та вітчизняні науковці на прикладі аналізу розслідування злочинів, вчинених неповнолітніми особами, зазначають, що тактичні прийоми, етапи, слідчі ситуації при розслідуванні злочинів неповнолітніх, пов'язаних з наркотиками, застосовуються в тих же випадках і в тому ж порядку, що і щодо інших категорій злочинів. Вказується, що під час розслідування злочинів неповнолітніх, пов'язаних з наркотиками, обов'язковими є такі вимоги: встановлення всіх необхідних обставин у кримінальному провадженні цієї категорії; забезпечення обов'язкової участі на всіх етапах розслідування батьків або інших законних представників неповнолітнього, представників служби у справах дітей та ювенальної поліції; забезпечення психологічної та інформаційної безпеки неповнолітнього; забезпечення максимально гуманного і толерантного ставлення

до неповнолітніх правопорушників [12, с. 312]. Водночас у сучасних умовах науково-технічної революції підвищується значення використання технічних засобів та інформаційних систем.

На рівні КПК України визначено, що «при огляді слідчий, прокурор або за їх дорученням залучений спеціаліст має право проводити вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складати плани і схеми, виготовляти графічні зображення оглянутого місця чи окремих речей, виготовляти відбитки та зліпки, оглядати і вилучати речі і документи, які мають значення для кримінального провадження» [9]. З огляду на це ключовими завданнями використання технічних засобів в ході проведення огляду місця у кримінальних провадженнях у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів є підвищення швидкості прийняття рішень, варіативність процесів залежно від потреб і особливостей ситуації, а також зменшення кількості залучених до процесу співробітників. І цілком логічно, що це призводить до потенційно вищого рівня продуктивності праці, командної роботи, співпраці, контролю, підтримки і, відповідно, прогнозованості результату праці [13, с. 71]. Водночас перспективним є використання в ході огляду місця події нейромережевої системи керування багатозв'язними динамічними об'єктами [14, с. 108] та використання гібридного нейроконтролю [15, с. 222].

М. Hachem, R. Mizouni, I. Alawadhi, M. Altamimi наголошують на необхідності об'єднання цифрових криміналістичних даних та даних профілювання наркотиків за допомогою інтелектуальних циклів, де цілеспрямований і повторюваний збір доказів із різноманітних джерел є основним кроком у процесі боротьби з наркозлочинністю. Дані профілювання наркотиків у поєднанні з цифровими даними з конфіскованих пристроїв, зібраних, досліджених і проаналізованих, дозволять органам влади отримати цінну інформацію про маршрути незаконного обігу наркотиків і їх виробництво [16].

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, можна дійти до висновку, що розуміння глибинних витоків наркоманії лежить в основі проведення огляду місця події у кримінальних провадженнях у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів. Адже в основі будь-якої слідчої (розшукової) дії лежить глибокий аналіз особистості її учасників. Подібне розуміння постає у єдності дотримання порядку її проведення, визначеного

Кримінальним процесуальним кодексом України (далі - КПК України), загальносоціальних особливостей наркоманії, досліджуваних кримінологічною думкою, а також кримінально-правових положень.

Проаналізовано актуальні процесуальні та криміналістичні аспекти проведення огляду місця події у кримінальних провадженнях у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів. Зазначено, що у сучасних умовах науково-технічної революції підвищується значення використання технічних засобів та інформаційних систем.

Література

1. Rasiuk E., Vasilevich V., Ivashchenko V., Mikish A., Mozol S. Drug addiction as a threat to the development of modern Ukrainian society: Criminological analysis and interrelation with drug crime. *Medicine and Law*. 2023. № 42 (2). pp. 309-328.
2. Margarit N. Aspects that need to be clarified through criminal investigation in the case of crimes regarding traffic and illicit drug use. *Juridical Tribune-Tribuna Juridica*. 2019. № 9 (1). pp. 147-156.
3. Swift R. Matching observation to addiction theory. *Behavior and Brain Sciences*. 1996. № 19 (4). pp. 596-597.
4. Ioan B., Hanganu B., Chirila B., Coteti A., Neagu M. Drug abuse and addiction - A sociological approach. In: 6th LUMEN International Conference on Rethinking Social Action Core Values. Iasi, 16-19 April 2015. pp. 657-661.
5. Chicos O. The impact of psychoactive substances on youth. In: International Conference on Law between Modernization and Tradition - Implications for the Legal, Political, Administrative and Public Order Organization. Bucharest, 21-23 April 2015. pp. 904-909.
6. Burlaka V., Serdiuk O., Nickelsen T., Tkach B., Khvorova H. Family life education in Ukraine. *Global Perspectives on Family Life Education*. 2018. pp. 329-343.
7. Naeim M., Rezaeisharif A. The Role of the Family in Preventing Addiction. *Addictive Disorders & Their Treatment*. 2021. № 20 (4). pp. 479-485.
8. Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів: постанова Пленуму Верховного Суду України № 4 від 26.04.2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-02#Text>.
9. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

10. Romo R., Aguirre J., Díaz O. The inspection of the scene of the event and the legal assessment of traces or evidence. *Logos Ciencia & Tecnologia*. 2020. № 12 (3). pp. 115-127.

11. Keating S., Rossy Q., Esseiva P. Identifying roles in drug trafficking using geolocation from telephone data collected during investigations. *Criminologie*. 2020. № 53 (2). pp. 171-192.

12. Svoboda I., Kovalova O., Marysyuk K., Akhtyrskaya N., Kostiuhenko O. Peculiarities of the Investigation of Juvenile Drug Trafficking Offences. *Cuestiones Politicas*. 2022. № 40 (75). pp. 312-333.

13. Andriushchenko K., Rudyk V., Riabchenko O., Kachynska M., Marynenko N., Shergina L., Kovtun V., Tepliuk M., Zhemba A., Kuchai O. Processes of managing information infrastructure of a digital enterprise in the framework of the «Industry 4.0» concept. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*. 2019. № 1(3-97). pp. 60-72.

14. Vladov S., Shmelov Y., Yakovliev R. Methodology for control of helicopters aircraft engines technical

state in flight modes using neural network. *CEUR Workshop Proceedings*. 2022. № 3137. pp. 108-125.

15. Vladov S., Shmelov Y., Yakovliev R. Modified helicopters turboshaft engines neural network onboard automatic control system using the adaptive control method. *CEUR Workshop Proceedings*. 2022. № 3309. pp. 205-224.

16. Hachem M., Mizouni R., Alawadhi I., Altamimi M. Digital forensic intelligence for illicit drug analysis in forensic investigations. *ISCIENCE*. 2023. № 26 (11). URL: file:///C:/Users/1/Downloads/Digital_forensic_intelligence_for_illicit_drug_ana.pdf.

Леней М. В.,
orcid.org/0009-0005-9425-2923

кандидат юридичних наук,
докторант Національного наукового центру
«Інститут судових експертиз
імені Заслуженого
професора М. С. Бокаріуса»
Міністерства юстиції України